

А. Я. Гучок

КРЫМІНАЛІСТЫЧНАЯ ТЭХНІКА: АЛГАРЫТМІЗАЦЫЯ ПРАЦЭСАЎ НАВУКОВЫХ РАСПРАЦОВАК

Інтэнсіўнае развіццё навукі і тэхнікі істотна ўплывае на сістэму пошукава-пазнавальнай дзейнасці ў крымінальным судаводстве. Сучасная камп'ютэрная тэхніка, найноўшыя інфармацыйныя тэхналогіі ды агульная інтэнсіфікацыя правядзення навуковых даследаванняў дазваляюць больш плённа развіваць крыміналістычную тэхніку – галіну, якая традыцыйна залежыць ад узроўню навукова-тэхнічнага прагрэсу.

«Крыміналістычная тэхніка – гэта сістэма навукова абгрунтаваных палажэнняў, накіраваных на ўдасканаленне ўжо існуючых навукова-тэхнічных сродкаў, метадаў, а таксама на распрацоўку і ўкараненне новых з мэтай іх эфектыўнага прымянення для работы з доказамі і ажыццяўлення іншых дзеянняў па выяўленню, расследаванню і папярэджванню злачынстваў»¹.

Менавіта арыентацыя на распрацоўку і ўкараненне новых навукова-тэхнічных сродкаў і метадаў патрабуе больш дэтальнага вывучэння зместу крыміналістычнай тэхнікі, а адпаведна і яе навукова-даследчага патэнцыялу, больш актыўнага выкарыстання дзейсных і эфектыўных падыходаў, у прыватнасці, сістэмнага. Так, на думку В. А. Валынскага, «змест крыміналістычнай тэхнікі складаюць навуковыя палажэнні крыміналістыкі і іншых навук (галоўным чынам прыродазнаўча-тэхнічных), дасягненні якіх, па сутнасці, з'яўляюцца фундаментам для ўдасканалення крыміналістычных сродкаў і метадаў»². На аснове гэтага з улікам усяго комплексу задач, якія стаяць перад крыміналістыкай наогул і перад крыміналістычнай тэхнікай у прыватнасці, неабходна вызначыцца са структурай і тэхналогіяй навуковых тэхніка-крыміналістычных распрацовак.

На нашу думку, найбольш дасканалая фармулёўка сукупнасці задач крыміналістыкі прапанавана прафесарам Р. С. Белкіным. Яна ўключае:

- агульную задачу – спрыянне барацьбе са злачыннасцю сваімі спецыфічнымі сіламі і сродкамі;
- спецыяльныя задачы, характэрныя менавіта для дадзенай навукі, у лік якіх уваходзяць распрацоўка новых і ўдасканаленне існуючых

тэхніка-крыміналістычных сродкаў, тактычных прыёмаў і метадычных рэкамендацый па збіранню, даследаванню і выкарыстанню доказаў, а таксама распрацоўка і ўдасканаленне крыміналістычных сродкаў і метадаў прадухілення злачынстваў;

- канкрэтныя, вырашальныя як крыміналістыкай цалкам, так і асобнымі яе раздзелаў³.

Такім чынам, з аднаго боку, структурыраванне навукова-тэхнічных распрацовак праглядаецца ў паслядоўным вырашэнні акрэсленых задач: ад канкрэтных – праз спецыяльныя – да агульнай, а з другога боку, неабходна зыходзіць з таго, што рашэнне задачы любога ўзроўню можа ажыццяўляцца адным з наступных шляхоў:

- 1) вивучэнне аператыўнай, экспертнай, следчай і судовай практыкі з мэтай выяўлення на аснове эмпірычнага матэрыялу пэўных заканамернасцей і далейшай іх трансфармацыі ў адпаведныя метады і сродкі;

- 2) актыўнае запазычванне ведаў і сродкаў з іншых навук, іх адаптацыя да патрэб крыміналістычнай тэхнікі;

- 3) распрацоўка на аснове наяўных тэарэтычных даследаванняў і навуковых адшуканняў уласных сродкаў і метадаў;

- 4) фармулёўка для розных галін ведаў навуковага заказу, выкананне якога дазваляе атрымаць своеасаблівую прадукцыю ў выглядзе спецыфічных інтэлектуальных тэхналогій і спецыяльных тэхнічных сродкаў, неабходных для крыміналістычнага забеспячэння пошукава-пазнавальнай дзейнасці ў крымінальным судаводстве.

Побач з выкладзеным, неабходна выдзяленне пэўных, здольных таксама істотна ўплываць на структуру навуковых тэхніка-крыміналістычных даследаванняў, узроўняў распрацовак, а іменна:

- адзінкавага тэхнічнага сродку, які выконвае адну функцыю;
- адзінкавага шматфункцыянальнага тэхнічнага сродку;
- сістэмы, якая ўключае ў сябе некалькі тэхнічных сродкаў, кожны з якіх выконвае адну ці некалькі спецыфічных функцый, забяспечвае рашэнне складанай задачы;

- камплектаў адна- і шматфункцыянальных тэхнічных сродкаў і сістэм, накіраваных на рашэнне сукупнасці спецыфічных задач. Гэта ўказвае на неабходнасць сінтэзу існуючых падыходаў, а адпаведна і наяўнага патэнцыялу ў адзіную сістэму ажыццяўлення навуковых даследаванняў, якая забяспечвае выбар аптымальных шляхоў пры вырашэнні тых ці іншых задач. Гэта, на нашу думку, магчыма шляхам выкарыстання алгарытмаў тэхніка-крыміналістычных навуковых рас-

працовак. Сама ідэя выкарыстання алгарытмаў у крыміналістыцы ўжо сустракалася не аднойчы⁴, аднак гэта не тычылася разглядаемай галіны.

Так, А. С. Шаталаў вызначае крыміналістычны алгарытм як «навукова-абгрунтаванае правіла аб выкананні ў заданым парадку сістэмы паслядоўных аперацый, рэкамендуемых следчаму, для рашэння задач пэўнага тыпу ў ходзе расследавання злачынстваў»⁵.

Як відаць, алгарытмізацыі падлягаюць у асноўным тыпавыя задачы, што і стварае своеасаблівы «канвеер» расследавання. Пры гэтым з'яўленне ў працэсе работы на ім нештатных «аперацый» прымушае спыніць вытворчасць па крымінальнай справе.

На нашу думку, выхад можа быць знойдзены шляхам алгарытмізацыі рашэння такіх нештатных сітуацый, прычым не толькі наяўных, выяўленых, але і магчымых, прагназуемых, іншымі словамі, алгарытмізацыі працэсаў навуковых распрацовак. Пры гэтым прыярытэт, побач з распрацоўкай тактыка-крыміналістычных сродкаў і метадаў, асноў арганізацыі расследавання, павінен аддавацца менавіта тэхніка-крыміналістычным даследаванням.

Сам жа алгарытм тэхніка-крыміналістычных даследаванняў можа быць вызначаны як праграма рашэння наяўных задач, якія тычацца паўнаты пазнання матэрыяльнай структуры злачынства, што прадпісвае, як і ў якой паслядоўнасці атрымаць вынік, вызначаемы зыходнымі дадзенымі – пэўнай следчай сітуацыяй. Сукупнасць зыходных дадзеных, дакладней, змест следчай сітуацыі, інфармацыя аб яе матэрыяльнай састаўляючай, можа быць эфектыўна даследавана шляхам сітуалагічнага аналізу, распрацаванага прафесарам Г. А. Зорыным⁶.

Неабходнай умовай атрымання станоўчага выніку навуковых тэхніка-крыміналістычных распрацовак мы лічым ажыццяўленне дзейнасці ў гэтым кірунку не толькі шляхам запазычвання ведаў з іншых галін, але і распрацоўкі ўласных крыміналістычных сродкаў і метадаў, іх мадэрнізацыю за кошт выкарыстання больш дасканалых тэхналогій.

Няцяжка заўважыць, што такая дзейнасць будзе ўключаць некалькі састаўляючых: выяўленне праблемы; фармуляванне задачы; вызначэнне комплексу зыходных дадзеных і нерэалізаванага патэнцыялу; выяўленне магчымых прамежкавых мэт і шляхоў рашэння агульнай задачы альбо шляхоў дасягнення прамежкавых мэт; завяршэнне даследавання шляхам вывучэння атрыманага выніку на

прадмет адпаведнасці крымінальна-працэсульнаму закону; стварэнне вопытных узораў і ўкараненне ў практыку барацьбы са злачыннасцю.

Такім чынам, атрымліваецца своеасаблівы алгарытм, які грунтуецца на ведах аб матэрыяльнай структуры злачынства, на сістэме вядомых вучэнняў, тэорый (трасалогія, крыміналістычная ідэнтыфікацыя), іншых алгарытмах, напрыклад, работы са слядамі ў «палявых» умовах – «ВЫЯВІЦЬ – ЗАФІКСАВАЦЬ – ДАСЛЕДАВАЦЬ – АДАБРАЦЬ»⁷, на ведах аб тэхналогіях экспертных даследаванняў. Ён, на нашу думку, і дазваляе весці мэтанакіраваную навукова-даследчую дзейнасць у галіне крыміналістычнай тэхнікі.

У якасці адпрацоўкі выкладзеных палажэнняў і дзеля прыкладу пабудовы алгарытма тэхніка-крыміналістычных даследаванняў намі была выбрана такая звышпраблемная сфера пошукава-пазнавальнай дзейнасці, як расследаванне серыйных сексуальных забойстваў. Асноўнай мэтай працэсу расследавання такой катэгорыі крымінальных спраў мы вызначылі ўстанаўленне асобы злачынцы. Улічваючы, што такія злачынствы здзяйсняюцца ва ўмовах невідавочнасці, дасягненне азначанай мэты магчыма толькі шляхам выяўлення на месцы здарэння матэрыяльных слядоў дзвюх груп:

- 1) якія адлюстроўваюць абсалютна ідэнтыфікацыйныя прызнакі;
- 2) па якіх немагчыма ідэнтыфікаваць злачынцу.

Да першай групы адносяцца сляды рук чалавека, а таксама сляды біялагічнага паходжання (кроў, сперма, часцінкі тканкі) і пах.

Далейшае вырашэнне задачы можа пайсці па трох кірунках. Пры наяўнасці на месцы злачынства слядоў крыві, спермы ці часцінак тканкі яны адпаведным чынам адбіраюцца для правядзення судова-генатыпскапічнай экспертызы, каб ідэнтыфікаваць асобу злачынцы шляхам супастаўлення вынікаў названай экспертызы з інфармацыяй, што ёсць у адпаведных крыміналістычных уліках. У выпадках наяўнасці агульнага станоўчага выніку рашэнне задачы можа лічыцца завершаным. Калі ж патрэбная інфармацыя па дадзенай асобе ва ўліку адсутнічае, неабходна перайсці да актыўнага ажыццяўлення расшырэння колькасці падуліковых асоб.

І калі адносна выяўлення, фіксацыі, даследавання і адабрання слядоў біялагічнага паходжання можна сцвярджаць, што методыкі адпрацаваны на дастаткова высокім ўзроўні, то што тычыцца слядоў рук і паху, у дачыненні да сексуальных серыйных забойстваў наяўны патэнцыял не вычарпаны.

«Ідэнтыфікацыя» праз пахавы след уяўляе сабой наступную тэхналогію: адабраць адаралагічныя сляды злачынцы на месцы здарэння, зрабіць іх дыферэнцыяцыю ад слядоў ахвяры, правесці выбарку. Так, адабранне паху злачынцы на месцы здарэння можа ажыццяўляцца як добра вядомымі спосабамі, так і выкарыстаннем спецыяльнага прыбора (у якасці прататыпу разглядаецца малагабарытны пыласос з аўтаномным электрахарчаваннем). Прыбор падключаецца на засмоктванне і выдуванне адпаведна да двух рукавоў зробленага з фальгі каўпака, якім накрываецца звычайны след біялагічнага паходжання, трасалагічны след ці месца магчымага знаходжання злачынцы ў момант здзяйснення забойства, і за кошт стварэння разраджэння шматразова пракачвае праз стэрыльны фланелевы фільтр каляследавае паветра, насычанае малекуламі, якія характарызуюць пакінуты пахавы след. Пасля заканчэння такой працэдуры пракачкі фланелевы фільтр, на які пяройдзе мікраколькасць рэчыва – носьбіт паху, будзе адпаведным чынам упакаваны ў стэрыльны шклянны слоік з прыцёртай шкляннай накрывкай.

У выніку станоўчай выбаркі (супастаўленне пахавага следу, адабранага на месцы злачынства, з інфармацыяй, якая маецца ў адаралагічных уліках) рашэнне задачы лічыцца завершаным. У іншых выпадках патрабуецца расшырыць колькасць падуліковых асоб.

Выяўленне слядоў пальцаў рук не прадстаўляе цяжкасцей на паверхні, якая лёгка ўспрымае след (адзежа, бялізна, вырабы з балонні, скуры, атласу, розныя рэчы, якія знаходзіліся на месцы здарэння, і г. д.).

Аднак, на нашу думку, адной з асноўных задач, што вырашаюцца пры фарміраванні масіву зыходных дадзеных, якія вызначаюць перспектывы расследавання дадзенай катэгорыі спраў, з’яўляецца выяўленне слядоў пальцаў рук на скуры ахвяры.

Выкарыстоўваючы вядомую метадыку выяўлення потатлушчавых слядоў з дапамогай сублімаваных крышталяў ёду, сутыкаемся з неабходнасцю акурвання значных плошчаў (вобласці магчымага захвату (дамыкання) ахвяры рукамі (шыя, запясце, твар, вобласць галенастопага сустава) для фізічнага ўздзеяння, перамяшчэння жывога чалавека ці трупа, а таксама для расчлянэння трупа) і неабходнасцю прымянення спецыяльных сродкаў выяўлення і фіксацыі на няроўных, рэльефных паверхнях, дзе плоскі «ліфцёр» (прыстасаванне, якое выкарыстоўваецца для капіравання слядоў на сябе, гэта часцей за ўсё дактыласкапічная плёнка, а ў нашым выпадку – пакрытыя тонкім слоём срэбра плоскія медныя пласціны, якія не здольны ўспрыняць

пэўную зону без яе дэфармыцыі, што прыводзіць да разбурэння (раздушвання) складанага потатлушчавага ўтварэння (якое дарэчы фарміруецца з потатлушчавага рэчыва двух тыпаў: ахвяры – фон і злачынцы – іншароднае рэчыва) – следу. Менавіта гэта патрабуе распрацоўкі прыстасаванняў, што забяспечаць выкананне патрабаванняў, якія дазваляць ажыццяўляць якаснае выяўленне і адабранне такіх слядоў.

Аналіз вышэйпрыведзеных патрабаванняў да стварэння раўнамернага з пастаянным падагрэвам патоку паветра для якаснай сублімацыі крышталяў ёду і неабходнасць акурвання значных плошчаў у сукупнасці з мэтанакіраваным выяўленнем у агульна-тэхнічнай сферы прататыпа (такім, дарэчы, з’явіўся звычайны бытавы электрафен) прывялі да распрацоўкі субліматару «пары» ёду, а патрабаванні да капіравання слядоў з няроўных паверхняў прымусілі выкарыстоўваць выгнутыя адпаведна рэльефу даследуемай паверхні пласціны медзі, пакрытыя тонкім слоём срэбра⁸.

Калі сляды пальцаў злачынцы на скуры ахвяры ўсё ж такі ўдасца выявіць, ён будзе ідэнтыфікаваны пры ўмовах наяўнасці пэўнай інфармацыі ў адпаведным уліку. Калі ж азначанай інфармацыі ва ўліках няма, неабходна ўздымаць пытанне аб расшырэнні колькасці падуліковых асоб. Альтэрнатыўны шлях – выявіць магчымы рэгіён пражывання злачынцы і спрабаваць ідэнтыфікаваць яго шляхам негалоснага адбору ўзораў для параўнальнага даследавання.

Звернем увагу на тое, што з усіх магчымых варыянтаў несанкцыянаванага суцэльнага адбору ўзораў магчымы толькі зняцце пальцавых адбіткаў шляхам іх негалоснага сканіравання.

Вызначэнне рэгіёна пражывання можа ажыццяўляцца шляхам выкарыстання камп’ютэрных тэхналогій, распрацаваных на аснове вядомай методыкі⁹, і будзе ўяўляць сабой выдзяленне на камп’ютэрных картах рэгіянальнага ўзроўню (вобласці, раёна) злачынстваў, пазначаных спецыяльным сімвалам серыйнасці. Наяўнасць адна тыпных дадзеных у табліцах па ўсіх нанесеных пунктах здзяйснення серыйных забойстваў будзе аўтаматычна выдзяляцца камп’ютэрам (напрыклад, мільганнем) з мэтай прыцягнення ўвагі карыстальніка. Гэта дазволіць уявіць сабе карціну серыйных сексуальных забойстваў. Пры націску на гэты сімвал указальнікам «мышы» расчыніцца табліца, ў якой будзе змяшчацца інфармацыя аб ахвяры (калі асоба ўстаноўлена – прозвішча, імя, імя па бацьку, месца пражывання, род заняткаў, узрост, дата нараджэння, іншыя дадзеныя, магчымы час

здзяйснення злачынства, маршрут следавання да месца здарэння, расклад руху транспартных сродкаў (аўтобусаў, электрычак) да месца здарэння).

Такая інфармацыя ў сукупнасці з усімі астатнімі дадзенымі па ўсіх выдзеленых месцах дазволіць меркаваць аб рэгіёне пражывання серыйнага злачынцы. У выпадках, калі з дапамогай апісанай вышэй прылады месца найбольш верагоднага прабывання серыйнага злачынцы вызначана, можа быць прынята рашэнне ўстанавіць аператыўныя дактыласкапічныя пасткі, што таксама неабходна адлюстраваць на плане.

Самі аператыўныя дактыласкапічныя пасткі – гэта тэхнічныя сродкі, выкарыстанне якіх накіравана на негалосную ідэнтыфікацыю злачынцаў, шляхам супастаўлення з дапамогай камп’ютэра малюнкаў папілярных узораў пальцаў рук і далонных паверхняў, зафіксаваных актыўнай часткай пасткі – сканерам, са слядамі рук, якія выяўлены на месцы здарэння і занесены ў вышукковыя файлы.

Аператыўныя дактыласкапічныя пасткі павінны ўстанаўлівацца ў месцах часовага знаходжання вялікай колькасці людзей (у аэрапортах, на вакзалах і г. д.) у рэгіёне здзяйснення серыйных злачынстваў.

Канструктыўна пастка ўключае тры блокі:

1) блок, які дазваляе ажыццявіць негалосны «адбор узораў» з мэтай далейшага ажыццяўлення параўнальнага даследавання;

2) блок параўнання «адабраных узораў» са слядамі, выяўленымі на месцы здарэння і занесенымі ў вышукковыя файлы камп’ютэра;

3) блок відэафіксацыі ідэнтыфікаваных асоб.

Блок «адбору ўзораў» з мэтай параўнальнага даследавання ўяўляе сабой прыстасаванне для сканіравання (у якасці прататыпа можа разглядацца сістэма санкцыянавання доступу па пальцавых і далонных адбітках рук у рознага роду сховішча ці да магчымасці карыстання пэўнымі сістэмамі¹⁰), якое можа быць выканана ў выглядзе ручак дзвярэй, парэнчаў і г. д. Пры захопе (датыканні) рукой да блока «адбору ўзораў» сканер «счытвае» інфармацыю аб папілярных узорах, пакінутых у выніку кантакту, і перадае яе ў блок параўнання (камп’ютэр), дзе інфармацыя аб «адабраных узорах» супастаўляецца з інфармацыяй аб слядах рук, выяўленых на месцы здарэння і занесеных у вышукковыя файлы. У выпадках, калі камп’ютэр ідэнтыфікуе негалосна «адабраныя ўзоры» з інфармацыяй, якая маецца ў вышукковых файлах, сістэма ўключае блок відэафіксацыі – відэакамеры, устаноўленыя такім чынам, каб у іх поле зроку траплялі ўсе

асобы, якія мелі кантакт з блокам «адбору ўзораў», і падае сігнал апавяшчэння дзяжурнаму супрацоўніку міліцыі.

Разглядаючы сітуацыю, пры якой на месцы злачынства не было магчымасці выявіць сляды, якія адлюстроўваюць абсалютна ідэнтыфікацыйныя прызнакі, намаганні павінны быць накіраваны на работу са слядамі ног, мікраслядамі дзеля пабудовы рэтраспектыўнай мадэлі злачыннай падзеі, на базе якой і будзе разварочвацца далейшы працэс расследавання. Так, напрыклад, пры наяўнасці на месцы здарэння аб'ёмных слядоў ног, можа быць атрымана імавернасная інфармацыя адносна асобных знешніх прыкмет дадзенай асобы. А з выкарыстаннем спецыяльнага дынамометра, які вымярае ступень дэфармацыі грунту ў залежнасці ад уздзеяння на яго пэўнай плошчы з вядомай сілай, можна вылічыць дакладную вагу чалавека, які гэты след пакінуў.

Збіранне мікрааб'ектаў шляхам даследавання месцаў іх найбольш верагоднага знаходжання можа ажыццяўляцца з дапамогай вышэйпамянёнага пыласоса. Тут жа неабходна заўважыць, што абавіраючыся на прынцыпы поўнага і ўсебаковага выкарыстання ўсіх функцый кожнага прыбора, намі створаны праект прылады, якая аб'ядноўвае ў сабе пыласос, субліматар крышталяў ёду і прыстасаванне для адбору адаралагічных слядоў.

Такім чынам, можна канстатаваць, што поспех у справе алгарытмізацыі працэсу навуковых распрацовак залежыць ад мэтанакіраванага ўжывання сістэмнага падыходу, які дазваляе па кожнаму аб'екту даследавання выдзеліць параметры даследавання, задачы, этапы, метады, сродкі з розных галін ведаў, іншымі словамі ўвесь патэнцыял, які можа быць прыменены пры вырашэнні адпаведных крыміналістычных задач.

Менавіта выкарыстанне сістэмнага падыходу ў справе алгарытмізацыі працэсаў навуковых распрацовак (не выпадковае, а мэтанакіраванае і актыўнае запазычванне ведаў з самых розных галін дзейнасці і іх адаптацыя да патрэб практычнага следазнаўства ў крымінальным судаводстве) дае магчымасць ажыццявіць шэраг распрацовак тэхніка-крыміналістычных сродкаў, якія дазваляюць рэалізаваць прынцыпова новыя кірункі ў справе арганізацыі і правядзення папярэдняга расследавання.

¹ Криминалистика: Учеб. пособие / А. В. Дулов, Г. И. Грамович, А. В. Лапин и др.; Под. ред. А. В. Дулова. Мн., 1996. С. 87.

² Волынский В. А. Криминалистическая техника: наука – техника – общество – человек. М., 2000. С. 29.

³ Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. профессора Р. С. Белкина. М., 1999. С. 52–53.

⁴ Алгоритмы и организация решений следственных задач: Сб. науч. тр. Иркутск, 1982.

⁵ Шаталов А. С. Криминалистические алгоритмы и программы. Теория. Проблемы. Прикладные аспекты. М., 2000. С. 279.

⁶ Зорин Г. А. Теоретические основы криминалистики. Мн., 2000.

⁷ Лапин А. В. Учебно-методическое пособие по курсу «Криминалистика». Мн., 1998. С. 11.

⁸ Гучок А. Е. Выявление потожировых следов пальцев рук с помощью приборов-сублиматоров // Теоретическое и правовое обеспечение реформы в сфере борьбы с преступностью в Республике Беларусь: Материалы междунар. науч.-практ. конф. Мн., 1999. С. 368–371.

⁹ Идентификация мест проживания и совершения преступлений сексуальными насильниками // Борьба с преступностью за рубежом. № 8. 1995. С. 20–30.

¹⁰ Телекоммуникации // Deutschland. Германия. Политика, культура, экономика и наука. № 3. Июнь. 1998. С. 45.